

RhetoricaScandinavica

Vol 29 / 2025

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 90 – 2025

Karl Ekeman, postdoktor i retorik, Institutionen för litteraturvetenskap och retorik, Uppsala universitet.

Karl Ekeman:

Om en bestridbarhetens etik i algoritmernas tidsålder

Recension av Sine N. Just: *Controversial Encounters in the Age of Algorithms: How Digital Technologies Are Stifling Public Debate and What to Do About It*. 224 sidor. Bristol University Press, 2025.

I *Controversial Encounters in the Age of Algorithms* utreder Sine Just digitaliseringens konsekvenser för det offentliga samtalet. Centralt är hur digitala teknologiers tongivande dynamiker – från sociala mediers algoritmiska organisering av kommunikation till artificiella intelligensers automatisering av övertygandeprocesser – riskerar att leda till vad Just benämner som “the closing of the rhetorical mind” (s. 5). Till skillnad från Allan Blooms *The Closing of the American Mind* (1987) handlar kritiken här inte om idéers eller diskursers innehåll, utan den sociotekniska konfiguration varigenom diskurser och idéer idag sprids. Denna konfiguration leder, menar Just, till en oförmåga att lyssna på och producera explicit persuasiv kommunikation, vilket i sin tur hotar demokratin: “Democracy is under threat because we are losing the ability to persuade and be persuaded” (s. 5). Frågorna som driver undersökningen är därmed såväl diagnostiska som normativa.

Bokens normativa riktning fångas i dess återkommande slogan: “make disagreement good again”, vilket innebär att värna möjlighetsvillkoren för vad Just kallar *controversial encounters*. Just mobiliserar det antika begreppet *controversia* för att definiera kontroversmötet som ett ideal där olikttänkande engagerar varandras argument trots kvarvarande meningsskiljaktighet (s. 178). Idealet tillskrivs en grund hos Rancières *mésentente* (s. 16) och situeras i ett utrymme mellan Habermas och Mouffe som representanter för konsensus- och konfliktrinriktade praktiker (s. 76). Idealet konkretiseras slutligen i en “ethics of contestability” (s. 168) som kommer att innebära praktiker varigenom alternativa *affektiva cirkulationsformer* på sikt kan förändra villkoren för digital kommunikation – inifrån existerande infrastrukturer.

Affekter blir därmed ett centralt tema. Dels eftersom Just visar hur algoritmisk organiseringen innebär en *datafering* av affekter, där känsloreaktioner omvandlas till kommersiellt exploaterbara datapunkter. Men också eftersom Justs begrepp om övertygande placerar retorikens affektiva dimension i fokus. “Persuasion, in essence, is meaning formation; it is *reasoning with a motive*” (s. 3), där bokens motivbegrepp fokuserar känslor. Justs målsättning handlar alltså inte om att neutralisera affektivt driven retorik, utan om att omstrukturera affekternas cirkulation från algoritmiskt förstärkt polarisering till en pluralism av meningsfulla meningsskiljaktigheter.

Bokens uttalade ambition är huvudsakligen teoretisk. Även om politiska och populärkulturella fenomen belyser begreppsarbetet så fortskrider Just framförallt genom dialog med den tvärvetenskapliga forskningslitteraturen. Härvidlag beskrivs metoden i termer av “engaged theorizing”, vägled av de persuasiva processer som fångat författarens uppmärksamhet (s. 17), liksom en ansats att utvidga retorikens begreppsliga nätverk (s. 18). De inledande kommentarerna om tillvägagångssätt (om inte de över 500 publikationer som anförs i litteraturlistan) indikerar ett ideal om extensivitet som också realiseras i bokens respektive kapitel. Dessa framvisar, sammantaget och var för sig, en rik begreppsvärld som sätts i spel kring bokens centrala frågor.

Bokens inledande kapitel introducerar det övergripande argumentet: algoritmiskt organiserad kommunikation formar det offentliga samtalet genom både personalisering och polarisering. Digital kommunikation distribuerar innehåll enligt algoritmiskt beräknade reaktionsmönster. Den information som presenteras för användare premierar inte bara redan delade perspektiv utan också diametralt motsatta – men i den form varigenom de väcker starkast (mot)reaktioner. På så vis beskriver Just hur offentligheten dras isär samtidigt som individers exponeringshorisonter krymper, vilket minskar möjligheten för kontroversmöten. Således mister medborgare förmågan att delta i explicit persuasiv kommunikation; det retoriska sinnet tillsluts samtidigt som de digitala processernas implicita persuasivitet förblir just implicit.

Kapitel två etablerar grunden för projektet i en diskussion om tre av digitaliseringsens centrala aspekter: gränsupplösningen mellan online och offline (ss. 23–27); konvergensen mellan kommunikation och organisation (ss. 27–31), samt hur affektiv cirkulation utnyttjas för att skapa ekonomiskt värde (ss. 31–34). Den röda tråden i kapitlet utgörs av en övergripande dialog med Jodi Deans forskning som också utgör bokens huvudsakliga samtalspartner. Bokens utredning sätts därmed i relation till Deans analys av den politisk-ekonomiska ordning hon kallar kommunikativ kapitalism. Just nyanserar och expanderar i kapitel två Deans analys samtidigt som hon artikulerar alternativ till den senares politiska slutsatser. Särskilt gäller detta Deans uppmaning till politisk organisation – som alternativ till den digitala kommunikationens affektiva cirkulation – och till att bygga en stark och disciplinerad kontrahegemoni i form av ett parti.

Kontra Dean, men i sympati med dennes problemanalys, mobiliserar Just den akademiska CCO-traditionen (Communicative Constitution of Organization) för

att understryka hur organisation – även den Dean förespråkar – nödvändigtvis sker genom kommunikation. Och eftersom det i Justs mening inte finns något “utanför” digitala kommunikationsprocesser, så måste förändring komma inifrån dessa processer (s. 29). Poängen stakar ut riktningen för Justs projekt, som betonar vikten av kritisk skärpa i diagnosen av rådande villkor, samtidigt som dessa vidkänns som både rådande och villkor. Frågan för Just är inte hur vi kan finna alternativ till hur kommunikation och affekter cirkulerar digitalt, utan hur flödena för affektiv cirkulation kan böjas för att möjliggöra kontroversmöten (s. 39).

Kapitel tre introducerar det begrepp om offentlighet(er) som Just använder för att förstå digitaliseringens konsekvenser. Just mobiliserar Warners begrepp om *self-organized publics* för att visa hur digitaliseringen ersätter reflexiv och diskursiv självorganisation med vad Aradau och Blanke kallar *calculated publics* – algoritmiskt formade offentligheter sammansatta genom datafierade cirkulationsmönster. Analysen av de negativa konsekvenserna därav löper genom en kritisk dialog med Habermas, Dean och Mouffe. Dessas tillkortakommanden sporrar Just att söka en grund för “new norms of interaction” (s. 60) genom att identifiera och förstärka den emancipatoriska potential som återfinns i faktiska digitala praktiker. Just tar bland annat fasta på det faktum att digitala offentligheter ofta är organiserade kring specifika sakfrågor (*issue-oriented publics*), liksom att deras tendenser till subversion indikerar affekternas centralitet.

Utredningen av *controversia* (kap. 4) utvecklar den måttstock varmed digitala praktikers emancipatoriska och legitimerande potential ska värderas. Just betonar dock att fastän hennes *controversial encounters* inspireras av dess antika föregångare, så utgör hennes begrepp ett ideal som aldrig ägt historisk realitet. Detta ideal rör sig om en subjeksposition varifrån sociala normer ifrågasätts och överskrids (s. 93); som tar trickstern som förebild och övervinner rådande gränser för exkludering och inkludering (s. 92); som är eklektisk i sina persuasiva metoder (s. 94); och som tar inkluderingen av olika perspektiv som grundpremiss samtidigt som den erkänner att inkludering förutsätter exkludering (s. 95) – och vinnlägger sig om att kritisera exkluderande praktiker till förmån för mer inkluderande alternativ (s. 105).

Kapitel fem fokuserar på hur sociala mediers datafiering av affekter (s. 109 f) leder till ett tillstånd av samtidigt *sweet consensus* och *nasty conflict*. Kontroverser med deliberativ potential förvandlas därmed till huvudsakligen epideiktiska uppvisningar inom ramen för spektakulär antagonism (s. 100 f). Resultat är vad Just kallar *detached entrenchment* (s. 114) – en kombination av starkt ställningstagande i en omtvistad fråga och frånvaro av faktiskt engagemang med meningsmotståndare.

Kapitel sex skiftar fokus till att inkludera de automatiserade övertygandepraktiker som danas genom AI. Särskilt fruktbar, ur ett retoriskt perspektiv, är Justs fördjupning av AI:s och digitala teknologiers dolda påverkansformer, vilket introduceras genom en begreppsutvidgande diskussion av retorisk agens. Just vilar på Bucher och Helmonds *affordance*-begrepp och Bogosts *procedural rhetoric* för att visa varför övertygande inte enbart bör förstås som en mänsklig handling utan som genererat genom sociotekniska konfigurationer. I kraft av hur medier konstrueras

med vissa användarmöjligheter och -begränsningar, bjuder de in till former av handlande som i sig har persuasiv verkan: “digital affordances invite self-persuasion insofar as following the procedure they establish lead to a certain outcome of which you will effectively have been persuaded, although it feels like you arrived at the conclusion on your own” (s. 137).

De sista två kapitlen fullbordar övergången från Justs diagnostik till hennes förslag på lösningar: att genom en “ethics of contestability” (kap. 8) förändra de känslöstrukturer varigenom affekter cirkulerar digitalt (kap. 7). Mot Jodi Deans kritik av affektiv cirkulation, liksom mot ett rationalitetscentrerat retorikideal, argumenterar Just för att öppenhet mot kontroverser kräver en rubbning och omjustering – men inte en eliminering – av affekternas digitala cirkulation. Diagnostikens fokus transponeras från de sociotekniska krafter som producerar *sweet consensus* och *nasty conflict* till deras underliggande känslöstrukturer, centerade kring kärlek och hat. Med stöd hos Ahmed argumenterar Just för att en ensidig kritik av hat förbiser hur dessa känslor, inom de digitala plattformarnas infrastrukturer, är ömsesidigt beroende såsom motsatspar: “the one confirming the unity of the community to which one belongs internally and the other policing its boundaries externally” (s. 154).

Mot denna bakgrund lyfter Just fram humor, hopp, och särskilt sårbarhet som affektiva alternativ med potential att möjliggöra kontroversmöten. Ömsesidig sårbarhet förstås här som både en öppenhet mot och ett villkor för påverkan: “an openness of all parties to being influenced by the other” (s. 155). Samtidigt kräver det ett slags retoriskt skydd, vilket Just lokaliserar i humorns förmåga att skapa distans och hoppets förmåga att sporra trots motvind. Greta Thunberg lyfts fram som ett exempel på hur dessa tre – humor, hopp och sårbarhet – kan mobiliseras inom, snarare än utanför, de digitala logikernas spelutrymme.

Det avslutande kapitlet fördjupar Justs normativa spår genom att formulera en bestridbarhetens etik – “a form of social interaction that is premised on the value of the controversial as a mode of encounter” (s. 168). För detta krävs inte endast alternativa affektiva cirkulationsformer utan även ett återinförande av kroppslig närvaro. I en träffande passage skriver Just att vi, i digitala medier, “feel our subjective affective intensities in isolation from their intersubjective distribution” (s. 174). Samtidigt som kroppen utgör en förutsättning för affekt sätter digitaliseringen allas våra kroppar inom parentes; som individ drabbas jag av de affekter som cirkulerar, men jag gör det såsom frikopplad det konkret kroppsliga, fysiskt utsträckta, och genom teknologier medierade sammanhang av kroppar varigenom affekternas nästintill friktionslösa cirkulation blir möjlig. För att möjliggöra kontroversmöten krävs alltså även att kroppen – såsom möjlighetsvillkor för våra engagemang – görs *närvarande*, och återintroducerar friktion i de flöden där affekter datafieras. Därmed binds bokens teoretiska och normativa trådar samman i en uppmaning till en bestridbarhetens etik: “If controversy ends, democracy ends. To stop that from happening, we must beg to differ” (s. 179).

En av bokens många förtjänster består i dess bredd. Problembilden är komplex och motiverar Justs produktiva utvidgning av retorikens begreppsliga nätverk. Som Just emellertid nämner väcker denna utvidgning också frågor om begrepps-

nätverkets avgränsning. En skandinavisk retorikforskare kan till exempel undra varför Just inte går i nämnvärd dialog med forskare som Villadsen, Bengtsson och Kock, givet närheten mellan Justs normativa retorikteori och de senares metanorm för utvärdering av offentlig debatt: “keep the conversation going” (Bengtsson och Villadsen 2024; Kock och Villadsen 2017). Fastän skillnaderna i deras övergripande projekt är tydliga – särskilt i Justs fokus på digitalisering och affekter – finns här möjlighet till en kritisk dialog som kan skärpa argumenten för deras respektive, eller gemensamma, ideal.

Styrkan i bokens extensiva begreppsarbete har också en baksida: läsare som värderar fördjupning över utsträckning kan finna vissa resonemang hastigt avverkade. Å ena sidan riskerar bokens ackumulation av begrepp ibland att elidera viktiga motsättningar. Omvänt gäller att de motsättningar som boken artikulerar ibland ter sig förenklade. Ett exempel är när Just placerar *controversial encounters* i ett “third conceptual space” (s. 76) mellan de extrempoler som Habermas och Mouffe får representera. Här förefaller Just i viss mån förstärka skillnaden mellan dessa mer än vad en närläsning motiverar. Mouffes agonism förutsätter en “conflictual consensus” (Mouffe 2013, s. 13 f) som i själva verket liknar Habermas begränsade krav på faktiskt samförstånd (Habermas 2023, s. 29). Omvänt förutsätter Habermas att offentlig viljebildning antar en i princip agonistisk karaktär. Justs ideal tycks alltså bebo ett gemensamt begreppsrum, även om det formellt positioneras mellan två extremer. En fördjupad diskussion av de mer precisa skillnaderna dem emellan skulle inte bara skärpa Justs normativa resonemang, utan också inbjuda till en fördjupning av det legitimitetsbegrepp som hennes normativa resonemang tycks förutsätta, men inte till fulla utveckla.

Frågan om legitimitet, och hur legitimitet alstras eller etableras, relaterar till en djupare men obehandlad motsättning mellan Just och Deans respektive diagnos som förtjänar att lyftas. Justs tydligaste utsaga om demokratisk legitimitet gör legitimitet till ett gradientbegrepp: “a society that gives shape and is shaped by many different publics is more legitimate than a society that is organized as [...] only one coherent public” (s. 171). Ju fler offentligheter, skriver Just, och ju mer skillnaderna mellan olika offentligheter artikuleras, desto mer välmående och legitimt är samhället. Pluraliseringen av offentligheter, samlade kring enskilda sakfrågor och kontroverser, blir således den modell på vilken uppvärderingen av meningsskiljaktigheter ska förverkligas. Oreglerligt deltagande värderas emfatiskt över följandet av sociala normer, liksom bestridandet i sig värderas högre än någon annan organiserande princip (s. 169). Det senare tycks följa ur ett komplementärt legitimitetsbegrepp enligt vilket demokratisk legitimitet alstras genom att utrymmen öppnas för normer att ifrågasättas (s. 48). Det är sannolikt av denna anledning som Just finner tricksterns subjektposition (s. 92) särskilt lämpad för aktörer som agerar i enlighet med en bestridbarhetens etik: trickstern stävjar social rigiditet genom att negera socialt inrättade system av skillnader och likheter.

Den koherens varmed dessa legitimitetsbegrepp löper genom boken slätar emellertid över en djupare skillnad mellan Just och Deans respektive problemanalys, som också skär igenom bokens mest centrala begrepp: Rancières *mésentente* (eng.

“disagreement”). “[I] hold to a normative ideal,” skriver Just i inledningen, “namely that of disagreement as advocated by Rancière, where a society’s capacity for disagreement is a measure of its plurality as well as its inclusivity” (s. 16). Förståelsen av *mésentente* som “by default a societal and democratic good” (s. 10) underbygger bokens stridsrop “make disagreement good again”, men förutsätter en tolkning av Rancière som är svår att motivera. För Rancière är *mésentente* nämligen inte ett normativt ideal, utan snarare en tematisering av den ruptur som förhindrar att en given fördelning av det sensibla naturaliserar sin specifika normativitet. Idén om att göra denna ruptur “bra igen” leder till en paradox, eftersom vad denna ruptur gör är att vrida det *logos* ur led varigenom den samhälleliga måttstocken för bra och dåligt etableras. Vad som är “bra” blir med andra ord sammanbrottet av föreställningen om ett gemensamt språk i vilket kategorin “bra” får gemensam förankring. Så betraktat tycks “make disagreement good again” i förlängningen handla om att domesticera politikens radikala negativitet: att göra ifrågasättandet av samhällsordningen till en del av samhällsordningen i sig, och *alogia* till en del av *logos*.

Paradoxen blir relevant givet den roll som Dean spelar i Justs bok, eftersom Dean i mångt och mycket beskriver kommunikativ kapitalism som den ordning som frodas i ett tillstånd där *mésentente* har blivit “bra”. Dean beskriver dess framväxt som del av en gradvis utarmning av symbolisk effektivitet (Dean 2009, 2025) vilken har inneburit att människors förankring i en gemensam, disciplinerande och internaliserad symbolisk struktur har försvagats. Med stöd i Lacanska psykoanalytiska perspektiv menar Dean att den innevarande symboliska strukturen därmed är psykotisk – en symbolisk värld utan stabila referenspunkter som kan stävja betydelseernas glidning – och att kommunikativ kapitalism (senare: neofeodalism; Dean 2025) utgör den politisk-ekonomiska formation som opererar inte trots, utan genom, denna psykotiska struktur. Ideologiskt upprätthålls denna formation av att subversion neutraliseras genom att *generaliseras* snarare än att bekämpas. Härur följer såväl individuella som politiska problem, där de senare bland annat innebär att politiska viljor får svårare att kondenseras i samlande kontrahegemoniska projekt. Istället sker en multiplicering av mindre konflikter och sakfrågor inom systemet, vilka suger åt sig den politiska energi som skulle krävas för att frambringa ett motstånd mot systemet som sådant (Dean 2009, s. 9 och 24). Deans kritik handlar med andra ord om hur kommunikativ kapitalism delvis domesticerar politikens radikala negativitet – vilket sätter Dean och Just på kollisionkurs.

Dean kan sägas följa en form av misstänksamhetens hermeneutik som tar fasta på hur kapitalismen förmår neutralisera motstånd genom att appropriera och pervertera de värden motståndet bygger på (jämför Boltanski och Chiapello 2007). Hennes återkommande betoning av disciplin, organisation och ett kommunistiskt parti fokuserar inte bara partiets innehåll, utan hur dess disciplinerande form i sig utgör ett motstånd mot ett system som frodas genom formernas upplösning. Partiet förespråkas som vänsterns metod för att möjliggöra gemensam symbolisk förankring, en struktur som förmår att ånyo göra världen gemensam och begriplig.

Medan Just ifrågasätter Deans kritik av *affektiv* cirkulation, fokuserar Deans grundläggande problemanalys alltså snarast *affektiv cirkulation*. Och medan Just

ifrågasätter Deans lösning genom att understryka hur organisation förutsätter digital kommunikation, så tycks Justs normativa alternativ bestå i att uppvärdera vad Dean betraktar som problem till *dygd*. Ty även om Just inkluderar vissa förbehåll (ex. s. 167) så besvaras den övergripande normativa frågan med en etik, snarare än politik: en etik för mångfaldigandet av sakfrågeorienterade och normöverskridande offentligheter, och för en legitimitet som alstras genom att ifrågasätta de inrättningar varigenom legitimitet proklameras. Kanske skulle Dean invända att det legitimitetsbegrepp som Just förutsätter är precis det legitimitetsbegrepp varpå den kommunikativa kapitalismen vilar. Här skymtas alltså en produktiv meningskiljaktighet som kan ge diskussionen om retorikens samtida ideal – “a debate that never ends” (s 16), “keep the conversation going” (Bengtsson och Villadsen 2024), “tolerance of disagreement and flux” (Kock och Villadsen 2017, s. 574) – ett välkommet stålbad.

Det vore kanske praktiskt om boken hade löst alla frågor om hur samhället är och bör organiseras, men en bok bör bedömas utifrån vad den gör snarare än vad den kunde ha gjort. Här råder inga tvivel om att *Controversial Encounters in the Age of Algorithms* utgör ett betydelsefullt bidrag inte bara till retorisk och tvärvetenskaplig teori om digitaliseringens konsekvenser, utan också till retoriska perspektiv på affekter, kroppslighet, och meningskiljaktighet. Språket är övervägande tydligt, även om läsare från olika teoretiska bakgrunder sannolikt kommer ha olika uppfattningar om vilka resonemang som förtjänar utveckling. De frågor som boken lämnar öppna visar på värdet av att föra retorisk forskning i närmre dialog med politisk postgrundvalsteori, medan de frågor boken besvarar gör den till givande läsning för alla som undrar hur digitala teknologier påverkar det offentliga samtalet.

Anförd litteratur

- Bengtsson, Mette, och Lisa Villadsen. 2024. “It’s Not (Only) About Getting the Last Word: Rhetorical Norms of Public Argumentation and the Responsibility to Keep the Conversation Going.” *Argumentation* 38 (1): 41–61.
- Boltanski, Luc, och Ève Chiappello. 2007. *The New Spirit of Capitalism*. Övers. Gregory Elliott. London: Verso.
- Dean, Jodi. 2009. *Democracy and Other Neoliberal Fantasies: Communicative Capitalism & Left Politics*. Durham: Duke University Press.
- . 2025. *Capital’s Grave: Neofeudalism and the New Class Struggle*. London: Verso.
- Habermas, Jürgen. 2023. *Offentlighetens nya strukturomvandling och idén om deliberativ demokrati*. Övers. Joachim Retzlaff. Göteborg: Daidalos.
- Kock, Christian, och Lisa S. Villadsen. 2017. “Rhetorical Citizenship: Studying the Discursive Crafting and Enactment of Citizenship.” *Citizenship Studies* 21 (5): 570–586.
- Mouffe, Chantal. 2013. *Agonistics: Thinking the World Politically*. London: Verso.